

TAPOGATÓDZÁSOK A BALASSI-KOMÉDIA KÖRÜL.

Újabban, úgy látszik, napirenden van a Balassi-komédia szerzőségének a kérdése. Nemrég Farkas Gyula (*Irod. II. 528. 1.*) a Komédia s annak előszava közti helyesírási különbségekből igyekezett megállapítani, hogy Karádi nem lehetett a darab szerzője. Ez különben is teljesen indokolatlan feltevése volt Horvát Istvánnak. Mi oka lehetett volna Karádinak, hogy eltitkolja szerzőségét, mikor az előszóban mint kiadót úgyis megnevezi magát? Hiszen ha a szerzőnek üldöztetéstől kellett tartania, ugyanattól félhetett a mű kiadója is; sőt a szerző nem lévén megnevezve, csak 'a kiadót, a *megnevezett* kiadót vonta volna számadásra a bosszúállás. Egyébként pedig minden jel arra mutat, hogy a darab, úgy amint Karádi kinyomatta, nem teljes egész, sőt igen erőszakos módon szakad meg. Megesonkult kézirat kerülhetett a keze közé, idegen kézirat, melyet ő kiadott úgy amint kapta. Semmi okunk sincs, hogy kételkedjünk tulajdon kijelentésében, mely szerint a darab más kézből került hozzá. E kijelentésére támaszkodva próbálkozott meg Farkas Gyula a bizonyítás egyetlen lehető módjával, a nyelvi, helyesírási bizonyítékok mérlegelésével. S ha pozitív bizonyosságra ő sem juthatott, annyit legalább kétségtelenné tett, hogy a nyelvi s helyesírási bizonyítékok sem szólnak Karádi szerzősége *mellett*.¹

Ezúttal két titokzatos adatra kívánom felhívni olvasóink figyelmét. Több szem többet lát: hátha sikerül kihoznunk valamit.

1. Kertbeny nem fogadta el Karádi szerzőségét. E feltevést cáfolva, *Magyarország «legrégibb» drámairodalma* c. füzete (1878.) 57. lapján, a jegyzetben a következő kijelentéssel hökkent meg: «Leg-

¹ Borbély István (*Irod. III. : 175—178.*) hibáztatja Farkas módszerét. Ugyanakkor azonban ő is módszerhibát követ el, mert a Szilády-féle átírt szöveget idézi s nem az egyedül hiteles 1569.-i nyomtatványt. Abban igaza van, hogy helyesírási sajátságok rendszeréről másolat, vagy következtlen helyesírású régi nyomtatványok alapján kimutatást készíteni nem kifogástalan módszer. De Karádi maga kézírását s a darab eredeti kéziratát ő sem vizsgálhatja, mert olyan nincs. Abból próbál tehát megállapítani valamit az ember, ami van, ami rendelkezésünkre áll. S az így kihozott valószínű eredmény más valószínű megállapításokkal együtt mégis csak közelebb visz a bizonyossághoz.

újabbán valaki Karádit azért tartja a darab szerzőjének, mert *felfedeztetett e darab eredeti, Karádi által írott kézírata.*» Ő aztán nem sokat törődik a kézirattal, csak utal rá, hogy az másolás is lehet. Ez a megjegyzés azonban mégsem maradhat ennyiben. Ki fedezte fel azt a kéziratot? Hol van nyoma e fölfedezésnek? Hogy maradhatott minden visszhang nélkül e valódisága esetén rendkívüli fontosságú megjegyzés? A Komédiával már 1874-ben is foglalkozott Kertbeny (*Die Fürstenverrathe von Melch. Baron Balaschscha*): akkor még nem szólt az állítólagos kéziratról. 1874 és 1878 között kell hát keresnünk a kézirat felfedezéséről szóló, bizonyára hamis értesítést. Karádi-bibliografiánkban tehát ez időközre vonatkozólag hézagnak kell lenni, mert az ismert hozzászólásokban nyoma sincs efféle kéziratról való tudomásnak.

Ki és hol közölt tehát 1874 és 1878 között valami értesítést a Balassi-Komédiának egy előkerült s állítólag Karáditól származó kéziratáról?

2. Még gazdátlanabb és rejtélyesebb a második adat.

P. Thewrewk József *Magyar nyelvkincsek Első Leopold és Hatodik Károly fénykorából. Pest, 1858. c.* kiadványában, a címlap hátoldalán, mintegy mottó gyanánt egy négy soros verset nyomtat, mely így hangzik: «Szeresetek egimast es az szegin hazat, Szorgalmatosaghal üzetek el baiat, Ne vagdalliatok le az zeöld fizfak haiat. Ne pazerolliatok az esztenak ¹ vaiat.» A vers alatt pedig azt mondja P. Thewrewk: «Zsombori László jegyzetei szerint a leírt sorokat szerző *Szotyori Gáspár*, ki a «Balassi Menyhárt áruktatásáról» szóló «Comediá»-nak is szerzője volt».

Már ezelőtt 22 esztendővel szemébe tűnt ez adat Király Pálnak s az *Irodalomtört. Közl.*-ben (1892. 431. l.) a következő kérdést intézte a folyóirat olvasóihoz: «Ismeretesek-e Zsombori Lászlónak itt említett jegyzetei, avagy van-e valakinek birtokában olyan adat, amelynek alapján állítható, vagy épen ki is deríthető, hogy a «Balassi M. áruktatása»-nak csakugyan Szotyori Gáspár a szerzője?» A kérdésre senki sem válaszolt.

Nem került el e rejtélyes adat Pintér Jenő figyelmét sem. *A m. irod. tört. a legr. időktől Bessenyei Gy. felléptéig* II. (1909.) 126. lapján utal reá s így nyilatkozik: «E sajtászerű tudósításhoz nem áll módunkban bővebb magyarázatot fűzni.»

Szóval ma is a levegőben lóg s elintézetlen voltával ingerel e sehonnai adat.

¹ «Az oláh eredetű *eszténa*, juh fejő szín, vagy hely.» (L. a kiadvány 112. lapján közölt szómagyarázatot.)

Melyik Zsomboriról lehet itt szó? Van ugyanis kettő is. A XVI. század iról, ki Báthori István, Kristóf és Zsigmond alatt élt Erdélyben s nevezetes állami szolgálatokban foglalatzkodott, nem sokat tudunk. Az érdeklődőt Nagy Ivánra (Magyarorsz. családai X. 1863. 280. l.) s az ő forrására, a Polgári Lexikonra utalom (*Sombory László* címszó alatt). Jegyzeteiről, kézíratairól sehol semmi emlékezés.

Többet tudunk a másíkról, s minden nyom ő hozzá vezet. Kortársai rendszeren 'Sombori Lászlónak írják a nevét. Rövid életrajza Szinnyeiben is olvasható (XII. 1235. h.). Kazinczy Levelezésében sűrűn szerepel, s a Levelezés kiadója, Váczy János, a III. köt. 517. lapján ír róla. E jegyzetet, mely L. Bőjthe Ödön *Hunyadmegye Sztrigy-melléki részének és nemes családainak története* (Bpest, 1891. 263. l.) c. igen becses művéből is merít, kiegészítik a Levelezés későbbi kötetiben foglalt adatok, s különösen az a német nyelvű Nekrológ, melyet Sipos Pál küldött Kazinczynak (Kaz. Lev. X. 114—115. l.). Ezek szerint Sombori László 1755-ben született s 1812-ben halt meg (Szinnyei szerint, tévesen, 1813-ban). Nagyenyeden tanult; hivatalt viselt a kancelláriánál s a kir. táblán; Marosvásárhelyen prókatorkodott, majd Zaránd m. nótáriusa lett. 1796-tól kezdve hunyadmegyei birtokos. A múzsával való társalkodás miatt elhanyagolta birtokait. Többnyire alkalmi verseket írt klasszikus versformában, erdélyies ejtéssel s erőszakolt mértékkel, mit Kazinczy ki nem állhatott. «Versificatiója isten-káromló, s dialektusa gonosz. Mint embert nagyon szeretem. De nem tartom Poetának» — írja róla Döbrenteinek 1808 márc. 23. (Kaz. Lev. V. 372. l.). Verseit egy-két leveles kis füzetekben adogatta ki. Kézíratai, halála után, Kenderesi Mihályhoz kerültek, aki sajtó alá akarta rendezni s egyszersmind «jobbítani» összes munkáit (Kaz. Lev. X. 115., XI. 36., XI. 55. l.). Hogy azonban ki is adta volna, arról nincsen tudomásunk.¹ Kenderesin kívül jó barátságban élt Sipos Pállal (1805—1810. sárospataki ref. főisk. tanár; azután haláláig, 1816-ig, tordosi ref. pap); Kazinczynak ez írogatott felőle s tartott felette halotti prédikációt 1812 szept. 2. (Kaz. Lev.

¹ A Tud. Gyűjt. (1824. IX. 121. l.) ugyan azt írja róla, hogy «kiadta úgy mint a' maga költségén Zsombori Jo'sef (sic!) Erdélyi költőnk' verseit», s bár itt a József név csak tévedés lehet László helyett, ez aligha lehet helyes értesülés. Annyi igaz, hogy némely kiadványaiban — Egy nemes vetélkedés, 1803; A tudomány és virágzó nemzeti nyelv, 1805 — S. L.-tól is közöl verset, de hogy összes költeményeit is kiadta volna, annak semmi nyoma. — Különben volt egy S. József is (1783—1822, kath. pap), ki főképp egyházi beszédeket írt, de verset, Szinnyei szerint (XII:1233—4. hh.), nem.

XIV. 484. l.). Volt egy nővére is, ki szintén verselgetett s gróf Rhédei Lászlóné gazdasszonya volt Sztrigyszentgyörgyön (u. o. V. 335, 372. l.).

Megnéztem nyomtatásban megjelent s a Múzeum és Akadémia könyvtárában hozzáférhető apró-cseprő műveit,¹ de azokban, mint előre is sejtettem, nyoma sincs a Balassi-Komédia, vagy Szotyori emlegetésének.

Bizonyosnak látszik, hogy ennek a Zsomborinak a jegyzeteire céloz P. Thewrewk József. P. Thewrewk maga is hunyadmegyei származású volt (Déván szül. 1793-ban, s a szászvárosi ref. gimnáziumban tanult); még ismerhette Zsomborit (ki csak 1812-ben halt meg) személyesen is, vagy ha őt nem, hát ismerhette Kenderesit, kihez Zsombori kéziratai kerültek, ki szintén hunyadmegyei születés (1758) és Hunyadban viselt előkelő megyei tisztségeket († 1824). Ha tehát Zsombori jegyzeteire hivatkozik, e jegyzeteket Kenderesinél láthatta.

Hogy csakugyan e körül a Zsombori körül kell kereskednünk, azt egyéb s most már a Szotyori névhez is utat nyitó adatok is megerősítik.

Nevezetes ugyanis, hogy mind Zsombori László, mind pedig, akihez kéziratai kerültek: Kenderesi Mihály, rokonságban voltak a hunyadmegyei Szotyori-családdal. Zsomborinak volt egy Klára nevű leánya, ki 1805-ben egy *Szotyori János*hoz ment férjhez (Böjthe: *id. m.* 263. l.). Kenderesi Mihály pedig, midőn őt esztendei özvegy-ség után másodízben nősült, 1807-ben egy *Szotyori Mária*t vett el.

Mindössze eddig a pontig sikerült tisztáznom a Szotyori Gáspár szerzőségére vonatkozó állítást. Mi benne az igazság? egyelőre földerít-hetetlen. Annyi azonban a fölfejtett szálaból, melyek mind a hunyadmegyei sztrigyvölgyi írócsaládok körében futnak össze, kétségtelennek látszik, hogy a Szotyori-család tudatában élnie kellett olyan hagyománynak, hogy egyik ősük, Szotyori Gáspár, írta a Balassi-Komédiát. E családi hagyományról értesült az író Zsombori László, ha előbb nem, hát akkor, mikor leánya férjhezadásakor sógorságba került a Szotyoriakkal (bár bizonyára ismerte őket előbb is); följegyezte a hagyomány emez adatát, s halála után jóbarátjához, a Szotyoriakkal szintén sógorkodó Kenderesihez kerültek kéziratai és jegyzetei. Ezekből ismerhette meg P. Thewrewk, s ő gondoskodott róla, hogy a családi hagyomány világ elé kerüljön.

¹ Öröme vált bús képzeletek' története, 1804; 'Sombori' hazafiai és érzékeny sohajtási, 1805; A haza szent szava, 1806; Gróf Széki Teleki Lajos . . . neve napjára, 1811; Gr. Kemény Sámuel . . . neve napjára, 1811; Jó hazafi Bároczai neve, 1811. — Nem láttam következő munkáit: Az 1794-dik esztendőben tartott nemes haza gyűléséhez, 1794; A másák háládatos-sága, 1803; Ziszygiac Martis et Veneris, 1810.

Tudnunk kell, hogy Karádi szerzősége ötletét csak 1819-ben veti fel Horvát István (*Tud. Gyűjt.* 1819. V. 81. l.), jóllehet a Komédia meglétéről már 1806-ban is hírt adott (*Hazai Tud.* 1806. 48. sz. 404. l.). Így aztán érthetővé válik, hogy Zsombori, aki Szotyori Gáspárt tudta a darab szerzőjének, Horvát István feltevésehez nem szólhatott hozzá; ő ugyanis már 1812-ben meghalt. Feltűnőbb azonban, hogy Kenderesi Mihály, aki csak 1824-ben halt meg s élénk irodalmi életet élt, szó nélkül hagyta Horvát Istvánnak Karádi szerzőségét állító nyilatkozatát.

Akárminth álljon is a dolog, ha már ennyire jutottunk, nem szabad többé végkép elejteni e kérdést. Családi hagyományok, ha nem mindig alapulnak is ténybeli igazságon, viszont ok nélkül sem keletkeznek csak úgy az üres levegőből. Nagyítás, túlzás, a családi büszkeséget növelő szépités rendszeren sok van az effélékben, de semmiből, egyszerű kitalálással, csak ritkán pattannak elő. S ekkor is, nem volna szabad addig nyugodnunk, míg azt a semmit meg nem találtuk. Ha pl. (csak merő föltevésnént mondom) a Komédia ma egyetlen ismert példánya előbb a Szotyoriak birtokában lett volna s tőlük került volt a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárba, hol Horvát István 1803-ban fölfedezte: az egykori birtokolás egyszerű tényéből igen könnyen kerekedhet idővel a szerzőség mendemondája. Bármilyen úton-módon jött létre e családi hagyomány, igyekeznünk kellene eljutni a gyökereig; s míg azt meg nem tesszük, mindig kísérteni fog a nyugtalanító gondolat: hogy hátha ez az igazság. Azért hozom olvasóink elé e csonka eredményt. Hátha akad köztük tájékozottabb és szerencsésebb kutató, ki könnyebben követheti tovább az egyre ritkuló nyomokat.

Szotyori Gáspárról különben sehol sem lelek híradást. Nagy Ivánnak a Szotyoriakról nincs 1791-nél korábbi adata. Bőjthe Ödön (id. m.) utal a család háromszéki eredetére, de legkorábbi adata 1727-ről szól. A kérdés ez volna: élt-e ily nevű ember 1565 és 1569 között? Kétségtelen ugyanis, hogy a Komédiát 1565 után írták s 1569-ben adta ki Karádi.

S még egy utolsó kérdés: Lehet-e XVI. századi az a négy soros vers, melyet P. Thewrewk József közöl a mondott helyen Szotyori Gáspár állítólagos szerzeményeként? Helyesírása alapján természetesen nem szólhatni hozzá, hisz az lehet Zsombori, Kenderesi vagy akár P. Thewrewk átírása is. De nyelve szerint származhat-e a XVI. század hatvanas, hetvenes éveiből? Pontos, mai fülnek is kifogástalan ritmusa, a nyelvbéli régiség jeleinek teljes hiánya: mindenesetre gyanús.

HORVÁTH JÁNOS.